

Máté-Tóth András

Igazodási preferenciák néhány vallási közösségben

Összefoglalás

Ebben a tanulmányban a Magyarországon jelen lévő különböző vallási közösségek tagjainak igazodását elemeztem: Jehova Tanúi, szcientológusok és buddhisták – kontrollcsoportként a katolikusok, valamint Magyarország teljes népessége került bevonásra. A kilenc igazodási lehetőség közül a megkérdezettek különböző összeállításban mindenekelőtt a saját közösségük írásainak és törvényeinek, valamint a lelkiismeretnek tulajdonították a legnagyobb jelentőséget. A legcsekélyebb jelentőséget az „amit a legtöbb ember tesz” állításhoz való igazodás kapta. Minden közösségben észrevehető a saját vallási közösséggel szembeni egyértelműen lojális és egy kevésbé vagy egyáltalán nem lojális rész. Ennek a két csoportnak karakteresen más a viszonya a modell legfontosabb igazodási lehetőségeihez is. A lojalitás a közösségekben inkább a férfiaknál és a fiatalabbaknál figyelhető meg. A vallásosság mértékével nő a lojalitás foka, habár a leginkább vallásosoknál is észre vehető egy egyértelműen autonóm csoport. Két igazodási dimenzió kristályosítható ki faktoranalízissel: egy inkább vallásos és egy inkább társadalmi igazodás. Az eredményekkel azt a feltevést verifikálhattuk, hogy nem a vallási közösség típusa a meghatározó a tagok igazodásában, hanem a tagok vallásosságának jellege, illetve típusa.

Igazodási modellek

A különböző vallási csoportok tagjainak igazodását a szakirodalom több modell alapján taglalja. Az első modellben (A) feltételezik, hogy a szektákban és az erősen karizmatikusan meghatározott vallási közösségekben a tagok az igazodásukban a mindenkori vallási formációnak és mindenekelőtt a vezetőknél tulajdonítanak szignifikáns jelentőségű értéket, úgy, mint az egyházakban vagy denominációkban (Barker 1997). Ehhez a modellhez

olyan elképzelések tartoznak, mint például az átlagon felüli erős csoportkohézió, a tagok manipulációja vagy akár az agymosás feltételezése. Ez a modell Weber és Troeltsch világos és klasszikus egyház–szekta tipológiáján alapszik, mely szerint az, hogy valaki egy egyház tagja, keveset árul el az egyes tagok személyes meggyőződéséről. Ezzel szemben egy szektánál nagyon is sokat, mivel oda a tagok személyes döntésük révén csatlakoznak.

Egy másik modell (B) alapján feltételezik, hogy az igazodást mindenekelőtt a személyes tulajdonságok határozzák meg, és ez nem magyarázható (teljes mértékig) a mindenkori vallási formáció típusával. Eszerint minden vallási csoportformában találhatóak olyan személyek, akiket a vallási vezető személye vonz erősebben: egyházakban, denominációkban, szektákban vagy kultuszokban (McGuire 2002). Tehát az igazodásnál nem a közösség típusa a szignifikáns, hanem a személyiség és/vagy a vallásosság típusa. Ehhez a modellhez az egyházközségek és parókiák elkötelezett belső magjánál találhatóak példák, ahol a paphoz vagy lelkészhez roppant erős igazodás figyelhető meg a karizmatikus mozgalmak tagjainál is fellelhető az erős szuverén igazodás. Vizsgálatunkban a különböző vallási csoportok tagjainál a fent említett két modellt teszteltük.¹

Adatok és módszerek

Egy nagy léptékű kutatás keretében a magyarországi egyházakról és vallási közösségekről kérdeztünk meg több lépésben olyan embereket, akik egy statisztikai elemzés céljából végrehajtott általános reprezentatív közvélemény-kutatásban valószínűleg csak kis számban fordulnának elő. Mindenekelőtt olyan embereket kerestünk, akik az előzetes megfontolásunk szerint átlagon felül vallásosak. A kutatás elsősorban nem a vallási közösségekre, hanem a vallásosság különböző típusaira és korrelációira irányult.

A tagok ezen megkérdezése része a magyarországi vallási közösségekről folytatott komplex kutatásnak. Az első rész a vallási közösségek intézményi szempontjainak vizsgálata volt, amely a mindenkori vallási közösség hivatalos vezetőivel készített, a szóban forgó tartalmakra hangsúlyt fektető, félig strukturált interjú alapszik. Az eredményeket az ehhez a közösségekhez tar-

¹ Köszönetet mondok Török Péter PhD kollégámnak az ehhez az elméleti részhez tett értékes megjegyzéséért, és Nagy Gábor Dánielnek a statisztikai elemzésnél nyújtott segítségéért.

tozó internetes forrásokkal egészítettük ki.² A vizsgálat egy további része a magyarországi napilapok tartalmi elemzése a vallás, egyház és vallási közösségek témái szerint. Körülbelül 15 000 újságcikk címét dolgoztuk fel kvantitatív tartalomelemzéssel, később pedig kvalitatív módszerrel körülbelül 1000 cikk teljes szövegét a három legfontosabb kulcsszóra vonatkozóan: szekta, kisegyház és vallási közösség, végül a legdinamikusabb magyar mega-egyház, a Hit Gyülekezete hetilapjának 150 cikkét a katolikus egyházra vonatkozóan.³ A vizsgálat utolsó része megpróbálta teológiai tartalmi elemzésnek alávetni a vallási közösségek „hitvallását”, hogy a közösségek hitvilágát típusokba tudja besorolni. A vallási közösségek ezen felettébb komplex vizsgálata nem egy kutatói rögeszméről tanúskodik, hanem abból a felismerésből keletkezett, hogy a vallási közösségek sokszínűségéhez és komplexitásához sokszínű és komplex vizsgálat a méltó.

A tanulmányhoz mindenekelőtt Jehova Tanúit, buddhistákat és szcientológusokat kérdeztünk meg. Kontrollcsoportként ehhez a kérdéssorhoz a katolikus almintából merítettünk, és a nem vallási kérdések esetében kontrollként egy Magyarországon készített reprezentatív vizsgálat, az Aufbruch 1998 szolgált, ahol vonatkozó itemek is szerepeltek.⁴

Igazodási értékek

A döntési helyzetekben való igazodáshoz 9 válaszlehetőséget kínáltunk fel a megkérdezetteknek. Ötfokozatú skálán kellett válaszolniuk, ahol a legalacsonyabb érték (1) a teljes elutasítást, a legnagyobb (5) a teljes elfogadást jelenti.

² Ennek a résznek az első publikálása Török Péter, Magyarországi valláskaulauz 2004. Budapest: Akadémiai Kiadó.

³ A sajtóelemzés eredményeit Máté-Tóth András és Juhász Valéria, Vallási közösségek a sajtóban, JATEPress 2007 kötete tartalmazza.

⁴ A nemzetközi kutatás adatainak a magyarázatához lásd Tomka és Zulehner, Religion in den Reformländern 77–80.

A hívőknek igazodniuk kell a döntéseikben					
A bizalomraméltó emberekhez	1	2	3	4	5
az eddig már beválthoz	1	2	3	4	5
ahhoz, amit a legtöbb ember tesz	1	2	3	4	5
a lelkiismeretükhöz	1	2	3	4	5
a kormányzati törvényekhez és előírásokhoz	1	2	3	4	5
az egyház vezetőjéhez	1	2	3	4	5
a saját egyház vallási írásaihoz	1	2	3	4	5
az „isteni” sugallatokhoz	1	2	3	4	5
az egyház előírásaihoz	1	2	3	4	5

1. táblázat. Modell az igazodáshoz.

Ezeknek az itemeknek a választásával kapcsolatban megjegyzendő, hogy a vallási közösségek helyett – függetlenül azok típusától – az „egyház” fogalma áll. Tisztán elméleti szemszögből ezt a kérdésfeltevés pontatlanságának tulajdoníthatnánk, hiszen pontosan egy olyan kérdésjegyzékben fordul elő, amelyet speciálisan a szociológiai szempontból nem egyházi vallási közösségek tagjainak állítottak össze. Anélkül, hogy erről a részben jogos szemrehányásról itt vitatkoznánk, megállapíthatjuk, hogy a kérdés lebonnyolításánál ehhez a kérdéssorhoz kötődően nincs olyan szignifikáns nagy különbség a válaszmegtagadás arányában, mint a többi kérdésnél. Azonkívül az ebben a cikkben bemutatott eredmények csak olyan vallási közösségek tagjait mutatják be, akik magukat „egyházként” jelölik meg – függetlenül a fogalom szakszociológiai tartalmától.

Jehova tanúi

A 9 itemből Jehova Tanúinak két egyházi és egy személyes igazodás a legfontosabb, a válaszok középértékének megfelelően.

A saját egyházuk vallási írásaihoz	4,592
Egyházi törvények	4,425
Lelkiismeret	4,137

2. táblázat. Legmagasabb értékek a Jehova Tanúinál (N=476)

A legalacsonyabb középértéket az „Amit a legtöbb ember tesz” item kapta (1,314). Ennél az értékközösségnél a Biblia és az egyházi törvények értékei nagyon szorosan összefüggenek a lelkiismerettel.

Kérdésfeltevésünket követve a tagok igazodásánál az egyház vezetőjének álláspontját kell elemezni.

	százalékok
egyáltalán nem	24,2
inkább nem	6,7
is	14,8
inkább igen	16,9
teljes mértékben	37,4
Összesen	100,0

3. táblázat. A hívőknek döntéseiknél az egyházuk vezetőjéhez kell igazodniuk. Válaszok a Jehova Tanúinál. (N=470)

Rögtön feltűnik, hogy a megkérdezettek egy harmada nem az egyház vezetőjéhez akar igazodni. A csoporthoz tartozóknak az igazodásnál a lelkiismeret és az egyház vezetője nem teljesen esik egybe. Ennek a csoportnak a 75%-a a lelkiismerethez akar igazodni. Nincs más olyan igazodási kérdés, ahol a Jehova Tanúi a kijelentéseikben ennyire különbözőek lennének.

A Jehova Tanúi ezen csoportja néhány más igazodási pontot illetően egyértelműen mást preferál, mint azok, akik készek az egyház vezetőjéhez igazodni. A legnagyobb igazodási különbségek épp a leginkább vallásos igazodások: isteni sugallat, egyházi törvények és a Biblia.

	bizalomra-méltó emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	isteni sugallat	egyházi törvények
A	2,4179	2,4627	1,1970	4,1462	3,4060	4,1716	2,2031	3,8195
L	3,0427	2,8712	1,3803	4,1319	3,6853	4,8894	3,2098	4,7672
k	2,8152	2,7221	1,3142	4,1370	3,5836	4,6287	2,8438	4,4219

4. táblázat. Az autonómok és a lojálisak középértéke a Jehova Tanúinál (N=470)

A három legmagasabb érték közül tehát a lelkiismeret és a vezető az, amely a populációt megosztja. Mindenki számára fontos a Biblia és a közösség. Azonban vannak olyanok, akiknek a lelkiismeret inkább fontos, és megint mások, akiknek a vezető. Tehát az erősen közösségtudatos Jehova Tanúinál vannak egyrésztől inkább közösségközpontú, másrésztől inkább vezetőközpontú igazodások. A megkérdezetteknek körülbelül a fele többé-kevésbé mindkettőt erősen elfogadja: lelkiismeret és vezetés, de egyharmaduknál a lelkiismerethez való igazodás és a vezetőhöz való igazodás többé-kevésbé kizárják egymást.

Szcientológusok

L. Ron Hubbard világméretű közösségéről azt mondják, hogy erős a vezetése. Ráadásul néhány esetben bizonyították, hogy a közösség részéről a közösség elhagyása ellen sokat tesznek, egészen az általánosan elfogadható cselekedetek határáig vagy még ezen túlmenően is. Kézenfekvő lehet az a feltevés, hogy ebben a közösségben az egyházi kötődés átlagon felüli mértékben erős. Ezért nem meglepő, hogy a szcientológiánál ugyanazok a legmagasabb értékek találhatók, mint a Jehova Tanúinál, csak itt a lelkiismeret-höz való igazodás vezeti a sort.

Lelkiismeret	4,632
A saját egyház vallási írásai	4,521
Egyházi törvények	4,305

5. táblázat. Legmagasabb értékek a szcientológusoknál (N=171)

A megkérdezettek legkevésbé az „amit a legtöbb ember tesz” (1,532) lehetőségét preferálják.

Az egyházi írások és az egyházi törvények között egy erős és szignifikáns korreláció van (0,576**), amely ezen kérdéscsoport itemei közül is a legerősebb. Ezzel a két értékkel szignifikánsan korrelál még az egyház vezetője (0,373**). A lelkiismeret és a vezető között nincs korreláció (0,089).

A lelkiismeret és a vezető értéke közötti keresztáblázatból kiderül, hogy a lelkiismeret teljes elfogadásával a vezető elfogadásának „csak” 43%-a esik egybe. Következésképpen a szcientológusoknál sem beszélhetünk a saját lelkiismeret totális vagy teljes identifikációjáról az egyházi közösség vezetőjével.

Ha egyértelműen ugyanazzal a metódussal osztjuk ketté az autonómk és a lojálisak csoportját, mint a Jehova Tanúinál, és a többi igazodás középértékét összehasonlítjuk, akkor egészen más eredményre jutunk. Az autonómk számára a nem vallási értékeknek egyértelműen más jelentőségük van igazodásukban, mint a vallásiaknak. Az autonómk a vallási döntéseknél elutasítják a referenciaszemélyeket és a hagyományt, a lojálisak igenlik azokat.

	bizalomraméltó emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	isten sugallat	egyházi törvények
A	2,2439	2,8537	1,3415	4,5366	3,2683	4,1250	1,2927	3,6341
L	3,9211	4,1711	1,5658	4,6533	4,0526	4,8289	1,9730	4,6711
k	3,3333	3,7094	1,4872	4,6121	3,7778	4,5862	1,7304	4,3077

6. táblázat. Az autonómk és a lojálisak középértékei a szcientológusoknál (N=171)

Buddhisták

A harmadik közösség a buddhisták, akiknél ugyanazokat a kérdéseket tettük fel. De előre meg kell jegyezni, hogy ennél a populációnál nem stabil közösségről van szó, hanem olyan emberekről, akik a budapesti buddhista főiskolán (Tan Kapuja) szerveződnek – nem konkrét közösség tagjai, és sokan csak szimpatizálnak a buddhista gondolatvilággal, másrészt pedig olyan magánemberekről, akik ezen vallási társaság egyik információs kiadványának előfizetői. A megkérdezettek ezen csoportjánál a buddhista gondolatvilágból adódóan talán feltételezhető egy mester–tanítvány kapcsolat.

A középértékek összehasonlítása egyértelműen más helyzetjelentést ad erről a vallási igazodásról.

Lelkiismeret	4,585
Bizalomraméltó emberek	3,494
Isteni sugallat	3,459

7. táblázat. Legmagasabb értékek a buddhistáknál (N=249)

Legalacsonyabb értéket kapott: „amit a legtöbb ember tesz” (1,943).

Itt nagyon alacsony, de szignifikáns, *negatív* korreláció van a lelkiismeret és a vezető között (-0,14*). Az egyházi vezető elutasítása mint a döntésnél való igazodási alap ennél a közösségnél nem meglepő, mivel ők másként szerveződnek. Mégis azok között, akik a lelkiismeretet elfogadják, körülbelül 30% az egyházi vezetőt is elfogadja.

Az autonómoknál és lojálisoknál a középértékek összehasonlítása azt mutatja, hogy a legnagyobb különbségek a saját egyház vallási írásainak jelentőségénél és az egyházi törvényeknél van. Emellett még inkább feltűnik, hogy a buddhistáknál az autonómok egy totális autonómiára tartanak igényt. Minden igazodási értéknek a középértéke 3 alatt van, ez azt jelenti, hogy többségileg elutasítják ezeket az értékeket. Csak egy érték van, ahol egy értelműen pozitív középérték figyelhető meg: a lelkiismeret.

	bizalomraméltó emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	isten sugallat	egyházi törvények
A	2,9667	2,5833	1,6333	4,7167	2,9661	2,5667	3,2000	2,1000
L	3,7949	3,2468	2,1169	4,4872	3,5584	4,3205	3,4487	3,9211
d	3,4348	2,9562	1,9051	4,5870	3,3015	3,5580	3,3406	3,1176

8. táblázat. Az autonómok és lojálisok középértékei a buddhistáknál és szimpatizánsoknál (N=249)

A buddhisták között fellelt eredmények ezen spirituális szellemiség szimpatizánsaira is vonatkoznak. Ezért itt is fontos megvizsgálunk, hogy a buddhistának tekintett emberek az igazodás tekintetében hogyan foglalnak állást. Ennek eredményeképpen árnyalódik a kép, és ezt a közösséget közelebb viszi a másik kettőhöz. A legmagasabb értékekhez tartozik ugyanis az egyházi írások alapján való igazodás, épp úgy, mint a másik két közösségnél.

Buddhisták+szimpatizánsok		Buddhisták	
Lelkiismeret	4,585	Lelkiismeret	4,4237
Bizalomraméltó emberek	3,494	Egyházi írások	3,9661
Isteni sugallat	3,459	Bizalomraméltó emberek	3,4915

9. táblázat. Legmagasabb értékek a buddhistáknál (N=249 és 89)

	bizalomraméltó emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	isteni sugallat	egyházi törvények
A	3,0000	2,8000	1,6000	4,7000	2,6500	3,1500	1,8500	2,0500
L	3,7436	3,1538	1,9231	4,2821	3,1282	4,3846	2,9487	3,5676
k	3,4915	3,0339	1,8136	4,4237	2,9661	3,9661	2,9153	3,0351

10. táblázat. Az autonóмок és lojálisak középértéke a buddhistáknál (N=89)

Ezek a példák szemléletesen bemutatják, hogy a szekták, illetve kultuszok tagjai között is egy differenciáló igazodás léte feltételezhető. A saját közösség fontossága – mindenekelőtt a Jehova Tanúinál és a szcientológusoknál – minden kétségen felül áll. De minden közösségnél a lelkiismeret és az egyházi vezető (illetve bizalomraméltó emberek) között egy többé-kevésbé jelentős különbség figyelhető meg.

Katolikusok

Egyházi törvények	4,56
Saját lelkiismeret	4,51
Isteni sugallat	4,42

11. táblázat. Az igazodás legmagasabb értékei a katolikusoknál (N=215)

	bizalomraméltó emberek	az eddig már bevált	amit a legtöbb ember tesz	saját lelkiismeret	kormányzati törvények	egyházi írások	isteni sugallat	egyházi törvények
A	3,4444	3,1111	1,4444	4,5556	2,7778	3,2222	4,0000	3,0000
L	3,8641	3,3054	2,1095	4,5100	3,6368	4,2266	4,4341	4,6244
k	3,8465	3,2972	2,0810	4,5120	3,6000	4,1840	4,4159	4,5561

12. táblázat. Az autonóмок és lojálisak középértéke a katolikusoknál(N=215)

Ezeknek az adatoknak a másfajta összehasonlításához ugyanazt a középérték-számítást a Magyarországon készített reprezentatív vizsgálaton (Aufbruch 98 és uvk2004) is elvégeztük. A legmagasabb középértéke mindkét próbánál a lelkiismeret, másodikként a törvények és harmadikként a bizalomraméltó emberek alapján való igazodásnak volt. Emellett meg kell jelezni, hogy a kérdőívünkben ezek a kérdések néhány tipikusan vallásos itemmel egészültek ki. Mindazonáltal feltűnt, hogy majdnem minden próbánál a lelkiismeret a vezető igazodási érték. Másrésztől ez az összehasonlítás a reprezentatív adatokkal arra hívja fel a figyelmet, hogy a kormányzati törvények alapján és a Jehova Tanúinál, valamint a szcientológusoknál a bizalomraméltó emberek alapján való igazodás nem tartozik a három legmagasabb értékhez.

	Aufbruch 98 (N=1066)	uvk2004 (N=695)
Lelkiismeret	4,59	4,63
Korm. törvények	4,17	4,37
Bizalomraméltó emberek	4,06	4,26

13. táblázat. Igazodási értékek Magyarországon az 1998-as és 2004-es reprezentatív adatok alapján.

A legmagasabb értékek összehasonlításban

Igazodás alapján	Jehova Tanúi (N=476)	Szcientológusok (N=171)	Buddhisták+ szimpátiázások	Buddhisták (N=89)	Katolikusok (N=215)	Képviselő (N=695)
Vallási írások	1	2	–	2	–	–
Lelkiismeret	3	1	1	1	1	1
Egyházi törvények	2	3	–	–	2	–
Kormányzati törvények	–	–	–	–	–	2
Bizalomraméltó emberek	–	–	2	3	–	3
Isteni sugallat	–	–	3	–	3	–

14. táblázat. Igazodási értékek a különböző vallási közösségeknél.

A megkérdezettek minden csoportjánál az „amit a legtöbb ember tesz” válaszlehetőség alapján való igazodás kapta a legalacsonyabb értéket. Minden megkérdezett elutasítja azt, hogy a hívőknek a döntéseikben ahhoz kellene igazodniuk, „amit a legtöbb ember tesz”. Az elutasítás foka azonban különbözik, és ez jelzi, hogy miként különböznek ezeknek a közösségeknek a tagjai a „legtöbb embertől”. A klasszikus szekták ismertetőjeleihez tartozik a közösség által általánosan elfogadott értékeknek a szekta értékeivel való átfedésének kérdése. A vizsgálatunkban láthatjuk, hogy a három vallási közösség legerősebben ezt az igazodási értéket utasítja el. Ha a buddhistákhoz a szimpatizánsokat is beszámoltuk, valamint a katolikus kontrollcsoporthoz is, ez az elutasítás nem olyan jelentős.

	Középérték
Jehova Tanúi	1,3142
Szcientológusok	1,4872
Buddhisták	1,8136
Buddhisták+Szimpatizánsok	1,9051
Katolikusok	2,0810
uvk2004	3,1468

15. táblázat. Az „amit a legtöbb ember tesz” középértékei.

Igazodási típusok

A sorba állított és összevont igazodási értékek mögött rejlenek az igazodás látens dimenziói, melyek alapján egyértelmű igazodási típusok dolgozhatók ki. Faktorelemzés segítségével három háttérdimenzió kristályosodik ki: egyházhoz való igazodás, társadalomhoz való igazodás és konformizmus. Az első dimenzióhoz tartoznak az íráskor értékei, a törvények és az egyház vezetői. A társadalmi igazodáshoz a tényekkel és az emberekkel kapcsolatos jó tapasztalatok. A harmadik dimenzió azoknál az embereknél bukkan fel, akik kevésbé vallásos beállítottságúak: a konformizmus, amihez a legtöbb emberhez való igazodás tartozik, ellentétben a lelkiismerettel. A vallásos beállítottságú embereknél, itt a Jehova Tanúinál és a buddhistáknál a döntések világa dichotómiát mutat. Tisztán elkülönül egymástól a saját egyház és a társadalom dimenziója.

A *Jehova Tanúi*nál két egyértelmű faktort találunk. Az első a homogén egyházi igazodás, a második az egyértelmű tradícióhoz való igazodás. A *buddhistáknál* szigorú és korrekt statisztikai számítás alapján ugyancsak ez a két faktor dolgozható ki, amely a populáció több mint 75%-ára értelmezhető. A *szcientológusoknál* a faktorelemzés egy kicsit más eredményt hozott. Az első faktorban egyértelmű az egyházhoz való igazodás, keverve azonban az állami törvényekhez és hivatali előírásokhoz való igazodással. A második faktorban a bizalomraméltó emberek értéke a vezető, párosítva a tradíciókhoz való igazodással és a vezetőhöz valóval. A harmadik faktort nehéz, ha nem lehetetlen magyarázni, mivel ott a legtöbb ember cselekedete az isteni sugallattal függ össze. Ennek a modellnek a faktoranalízise mutatja, hogy a vezető itemje az első és a második faktorban helyezkedik el, mindazonáltal a másodikban igen magas értékkel. Itt ez két nem vallási itemmel képez egységes faktort. Tehát ennél a csoportnál az egyház vezetője inkább az evilági valósághoz tartozik.⁵ Egészen másként, mint a Jehova Tanúinál, ahol a vezető a vallási igazodási értékekbe tartozik, vagyis kiemelten beágyazva a Bibliába és az egyházi törvényekbe.

	Vallási közösség	Társadalom	Konformizmus
Jehova Tanúi			
Bizalomraméltó emberek		,785	
Az eddig már bevált		,591	
Az egyház vezetője	,553		
Az egyház írásai	,621		
Egyházi törvények	,595		

⁵ Ez a különbség a vezetésről való felfogásban a szcientológiában azzal magyarázható, hogy ez a szervezet célkitűzésében és tevékenységében főként az evilági valóságokkal dolgozik. Ők úgyszólván nem vallási szervezet, hanem egy vallási szervezetük van (See Org – Szcientológia, Szcientológia 26. fejezet). A Szcientológia kifejezetten misszionárius és lelkesítő tevékenységét missziókban valósítják meg, ahol a vezető(nő)knek és auditoroknak nincsenek vallásos jellemzői. A See Org tagjai – lelkesítenek vagy pásztornak is hívják őket – speciális egyházi vezetési funkciókat gyakorolnak, a Szcientológia szerzetesrendjének embereiként is nevezhetők, a szervezetnek való teljes odaadás és azon komoly fogadalmuk miatt, amelyet letesznek. A vezetési képben való különbség inkább a szolgáltatások tartalma felől magyarázható. A missziókban a helyi vezetés a kiképzéseken keresztül az evilági dimenziókról való tudást adja. Ő az evilági élet vezetője. Ugyanazok a vezetők azonban az egész szervezet háttérének a Szcientológia vallási és egyházi dimenzióját is reprezentálják. Ez a második tevékenység inkább másodrangú. A tagok és a vezető(nő)k feladataihoz vö. Szcientológia 629. és 631.

	Vallási közösség	Társadalom	Konformizmus
Buddhisták			
Bizalomraméltó emberek		,995	
Az eddig már bevált		,548	
Az egyház vezetője	,789		
Egyházi írások	,732		
Egyházi törvények	,769		
Szcientológusok			
Bizalomraméltó emberek		,941	
Az eddig már bevált		,568	
<i>Amit a legtöbbben tesznek</i>			,484
Kormányzati törvények	,528		
Az egyház vezetői	,473	,518	
Az egyház írásai	,645		
<i>Isteni sugallat</i>			,522
Egyházi törvények	,817		
Katolikusok			
Bizalomraméltó emberek		,654	
Az eddig már bevált		,763	
<i>Amit a legtöbbben tesznek</i>			,581
<i>Saját lelkiismeret</i>			-,430
Az egyház vezetője	,713		
Egyházi írások	,729		
Egyházi törvények	,813		

16. táblázat. Igazodási faktorok összehasonlításban.

A faktoranalízist a *katolikusokon* mint kontrollcsoporton ugyanazokkal a változókkal végeztük el. Az eredmény a vallási közösség alapján való egyértelmű igazodást mutatja, egy társadalomhoz való igazodást és egy valamivel megosztottabb igazodást a többi emberhez a saját lelkiismerettel szemben. Ez a harmadik igazodás megjelölhető konformitásként (is).⁶

⁶ A 2004-ben végzett reprezentatív vizsgálatból számolva a faktoranalízis a katolikusokról valamivel eltérő eredményt hozott. Csupán két dimenzió figyelhető meg, miközben a kifejezetten egyházi itemek saját faktort képeznek, és minden más item egy másikat. Eszerint kijelenthető, hogy a magyar társadalomban a katolikusok között a vallási igazodás olyan jellege található, amelyet az egyház nagyon erősen meghatároz. A többi dimenzió nem nevezhető önálló vallási igazodásnak, ezek lényegében nem különböznek az általános társadalmi igazodástól.

Lojálisak és autonómok

Vizsgálatunk utolsó lépéseként azt ábrázoljuk, hogy az autonómok és lojálisak milyen demográfiai és vallási jellemzőket mutattak ebben a vizsgálatban.

Demográfia

A Jehova Tanúinál és a szcientológusoknál a férfiak egyértelműen inkább lojálisak, mint autonómok. A nők is inkább lojálisak, de a lojálisak és az autonómok közötti különbség egyértelműen kisebb, mint a férfiaknál. A buddhistáknál a nők inkább autonómok, mint lojálisak. A szcientológusoknál a lojális férfiak egyértelmű többségben vannak. A másik két csoportban a nők az autonómok között vannak többségben, mindenekelőtt a buddhistáknál. Minden korcsoportnál a többség lojális. Az életkor előrehaladtával mégis nő az autonómok aránya.

A többi demográfiai alapérték nem mutat különbséget az autonómok és lojálisak között.

Vallásosság

Vallási önértékelés

A szcientológusoknál a lojalitás legmagasabb értékei a nagyon vallásosoknál és az egyáltalán nem vallásosoknál találhatóak. A valamivel vallásosabbak között kicsivel több autonóm, mint lojális található. A Jehova Tanúi között 97,6%a nagyon vallásos. Kétharmaduk lojális és egyharmaduk kevésbé lojális. A buddhistáknál a vallásosak sokkal inkább lojálisak. Tehát a vallási önértékelés alapján az inkább vallásosak mind a három csoportnál többségben a lojálisakhoz tartoznak.

Az imádkozás gyakorisága

A legtöbb szcientológus nem imádkozik. A sohasem imádkozók kétharmada lojális. Ezzel szemben a Jehova Tanúi (98,1%) minden nap imádkoznak, és kétharmaduk lojális. A megkérdezett buddhisták két harmada hetente egyszer vagy még gyakrabban imádkozik. Közülük két harmad képviseli a lojálisakat. Az imádkozás gyakorisága alapján tehát a többet imádkozók mind a három csoportnál a lojálisakhoz tartoznak.

Istenben vagy egy felsőbb erőben való hit

A szcientológusok 54%-a hisz egy felsőbb erőben. Közülük több mint a fele lojális beállítottságú. 27,7% hisz (egy személyes) Istenben. 78%-uk lojális. A Jehova Tanúi közül mindenki hisz Istenben. Kétharmaduk lojális. A buddhisták közül körülbelül 30–30% hisz egy felsőbb erőben vagy egy istenben. Mindkét vallástípusban egyenlően oszlanak meg a lojálisak és az autonómok. Mindkét csoportnál kiderül, hogy a személyes Istenben való hit többségében lojalitást követel.

Misszió

A vallási entitásoknál fontos ismertetőjel a tevékenység, illetve a misszió hangsúlyozása. Az egyetemes vallások⁷, melyek a valóságban egy konkrét csoport formájában jelennek meg, rá vannak utalva a missziókra, és a vallási közösségükhöz való csatlakozáshoz formális belépést követelnek meg.⁸ A mi esetünkben két vizsgált közösség tartozik az egyetemes vallások típusához: a Jehova Tanúi és a Szcientológia. Esetükben különösen fontos a misszióhoz, a vallási jellegzetességük legfontosabb ismertetőjéhez való viszonyt megvizsgálni. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogyan viszonyulnak a két közösség autonóm és lojális tagjai a misszió kérdéséhez. Csak a misszió teljes elfogadásának arányát jelezzük (zárójelben az az arányérték látható, amely a következő kérdésre adott válaszokból származik: Mennyire fontosak a következő tevékenységek az ön személyes hitében: a saját vallás terjesztése és az autonómok és lojálisak hányada az egész szűrőpróbadában?).

	Autonómok	Lojálisak
Jehova Tanúi (79,6%)	35,6% (36,9%)	64,4% (63,1%)
Szcientológusok (85,5%)	33,0% (34,5%)	67,0% (65,5%)

17. táblázat. A misszió fontossága a Jehova Tanúinál és a szcientológusoknál.

Ha a vallásosságot e három vizsgált kérdéssel – a vallási önértékeléssel, az imádkozás gyakoriságával és a vallásosságtípussal – mérjük, akkor kiderül, hogy erősebb vallásossággal magasabb szintű lojalitás függ össze, mégis az igen vallásosok között is van az autonómoknak egy nem lebecstilendő nagyságú csoportja.

⁷ Gustav Mensching különbséget tesz egyetemes vallások és népi vallások között (vö. Mensching, Große Religionen).

⁸ Kehrer, Gruppenbildungen 97–98.

Kitekintés

Ebben a fejezetben egy komplex kutatásnak csak egy vékony szeletét mutattuk be. Ezért végezetül inkább csak sejtéseket lehet megfogalmazni, semmint egyértelmű összefüggéseket. Mégis biztosnak mondható az, hogy a legkülönbözőbb vallási közösségekben a saját közösség fokozott jelentősége orientálja a tagokat. A mindenkori közösségek alapvető érkeivel szembeni lojalitás foka és típusa alkalmas eszköz a vallási közösségek leírásához, de önmagában semmiképpen sem elegendő azok átfogó megismeréséhez. A vallásosság és a lojalitás foka közötti erős összefüggés a vallási közösségek minden típusában megtalálható, ami egyértelműen megkérdőjelezi az egyházak és szekták közötti leegyszerűsített különbségtételt. Ha nem a közösség típusa a meghatározó a tagok igazodásánál, akkor joggal gyanítható, hogy az igazodásban a tagok személyiségének típusa a kulcskérdés. Azonban ennek a dimenzióknak az elemzése meghaladja ennek a cikknek a kereteit.

Irodalom

- Barker, Eilen (1997): *But Who's Going to Win? National and Minority Religions in Post-Communist Society*. In: *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*. Szerk.: Borowik und Babinski, Krakow: Nomos.
- Kehrer, Günter (1988): *Religiöse Gruppenbildungen*. In: *Religionswissenschaft. Eine Einführung*. Hg. Zinser, Hartmut, Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 96–113.
- McGuire, Meredith B. (2002): *Religion, the social context*. Belmont, CA: Wadsworth Thomson Learning.
- Mensching, Gustav (1966): *Soziologie der großen Religionen*.
- Szcientológia, Nemzetközi Egyház (1998): *Mi a Szcientológia?* Copenhagen: New Era.
- Tomka, Miklós, Zulehner, Paul M. (1999): *Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas*. Ostfildern: Schwabenverlag.